

Σ.ΡΟΜΠΟΛΗΣ(Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου,
Επιστημονικός Διευθυντής ΙΝΕ-ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ):

Προτού αναφερθώ στο κύριο μέρος της εισήγησής μου ήθελα να σχολιάσω από την πλευρά του Ινστιτούτου Εργασίας και της ΓΣΕΕ δύο ζητήματα που έθεσε και ο Διοικητής του ΙΚΑ. Το ένα για τον αναδιανεμητικό ρόλο της κοινωνικής ασφάλισης. Αυτό τουλάχιστον για την ελληνική περίπτωση ανήκει στην θεωρία. Ο αναδιανεμητικός ρόλος της κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα έχει διαβρωθεί και η πρόταση την οποία έχουμε επεξεργαστεί και διεκδικεί η Γενική Συνομοσπονδία είναι ακριβώς η αποκατάσταση του αναδιανεμητικού της ρόλου.

Όταν ο Γερμανός εργαζόμενος δίνει 100 δραχμές στο σύστημα και του δίνει το σύστημα 140, όταν ο Γάλλος εργαζόμενος δίνει 100 δραχμές και του δίνει 136, όταν ο Βέλγος δίνει 100 δραχμές και του δίνει 128, όταν ο Ισπανός δίνει 100 δραχμές και του δίνει 110, όταν ο Πορτογάλος δίνει 100 δραχμές και του δίνει 99 και όταν ο Έλληνας δίνει 100 δραχμές και του δίνει 65, αντιλαμβάνεστε ότι πλέον ένας μεγάλος αγώνας που πρέπει όλοι να καταβάλουμε, μελετητές, συνδικαλιστές, πολιτικοί και λοιπά είναι η αποκατάσταση του αναδιανεμητικού ρόλου που πραγματικά έχει κεντρικό ρόλο μέσα στην αναπαραγωγή μιας οικονομίας και κοινωνίας.

Το δεύτερο στοιχείο είναι αυτό που ανέφερε ο κύριος Νεκτάριος ότι έφτασε πλέον η εποχή που πρέπει να ξέρουμε πόσους ασφαλισμένους έχουμε, πόσους συνταξιούχους έχουμε, ποιος πληρώνει, ποιος δεν πληρώνει, ποιες είναι οι επιχειρήσεις και ούτω καθεξής. Νομίζω ότι είναι πάρα πολύ σοβαρό και εκτός από τις ενστάσεις που μπορεί να κάνει κανείς για την ανάθεση της μελέτης σε έναν ξένο αναλογιστικό οίκο από τη στιγμή που θα μπορούσε να γίνει και στην Ελλάδα, εκείνο που έχει σημασία είναι για το μέλλον και νομίζω ότι στο μέλλον θα πρέπει και στα ταμεία και ιδιαίτερα στο ΙΚΑ αλλά και στο Υπουργείο Κοινωνικών Ασφαλίσεων να ενισχυθεί η στελέχωση της αναλογιστικής υπηρεσίας, να γίνει μια οργανωμένη συλλογή των στοιχείων, μια επεξεργασία και ανάλυση των στοιχείων διότι κάθε 3 ή 4 χρόνια είμαστε υποχρεωμένοι συνεχώς να επικαιροποιούμε και να παρακολουθούμε τα νέα δεδομένα της κοινωνικής ασφάλισης.

Επομένως δεν είναι δυνατόν μία χώρα 10.000.000 να προσφεύγει κάθε 3 ή 4 χρόνια σε ξένους οίκους για να της προγραμματίσουν, την επόμενη τετραετία ή την επόμενη πενταετία, το σύστημα της κοινωνικής ασφάλισης. Επομένως από αυτή την άποψη είναι ένα θέμα που πρέπει να συνειδητοποιηθεί και από τους Προέδρους των Οργανισμών αλλά νομίζω και από το Υπουργείο Κοινωνικών Ασφαλίσεων για να στελεχωθεί αυτή η αναλογιστική υπηρεσία, που τουλάχιστον εγώ από την εμπειρία που έχω και την συνεργασία που έχω μαζί της έχει άξια στελέχη, ανεξάρτητα αν είναι 3 ή 4 άτομα που δεν μπορούν να σηκώσουν όλο αυτό το βάρος.

Η κοινωνική ασφάλιση στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση: προβληματισμοί και προτάσεις για τις προοπτικές της.

Η πορεία της ελληνικής οικονομίας προς την ΟΝΕ, συνιστά το δεδομένο της προσαρμογής της στα κριτήρια της συνθήκης του Μάαστριχ και εκφράζεται με τη διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα στις οικονομικές και κοινωνικές λειτουργίες της.

Από την άποψη αυτή, είναι ενδιαφέρον να υπογραμμισθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που παρατηρεί κανείς στην κοινωνική σφαίρα της ελληνικής οικονομίας, προκειμένου, μεθοδολογικά να ξετασθούν οι προοπτικές της στο μέλλον.

Πράγματι:

οι πραγματικοί μισθοί την περίοδο 1985-1998 μειώθηκαν κατά 16% έχοντας ως αποτέλεσμα την ωφέλεια των επιχειρήσεων από ολόκληρη την αύξηση της παραγωγικότητας και τη μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (20%). Οι εξελίξεις αυτές έχουν προσδιορίσει το κόστος εργασίας στην Ελλάδα, να αντιστοιχεί στο 40% και οι αμοιβές των ελλήνων μισθωτών να αντιστοιχούν στο 65% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

το ημερήσιο επίδομα ανεργίας ως ποσοστό του βασικού ημερομισθίου ανειδίκευτου εργάτη από 67% τον Ιανουάριο του 1982 μειώθηκε στο 46% τον Ιανουάριο του 1999 μετά από διάφορες αυξομειώσεις σ' όλη αυτή την περίοδο των δεκαεπτά ετών. Σήμερα βρίσκεται στο επίπεδο του 50% του ημερομισθίου ανειδίκευτου εργάτη.

το φτωχότερο 10% του πληθυσμού απολαμβάνει το 2,2% του συνολικού εισοδήματος (2,6% στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού απολαμβάνει το 26,3% του συνολικού εισοδήματος (24% στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης).

το εισοδηματικό μερίδιο του κεφαλαίου (μεικτά κέρδη ως ποσοστό της προστιθέμενης αξίας) από 40,5% το 1982, αυξήθηκε σε 45,7% το 1997, ενώ το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας (μισθός και ασφαλιστικές εισφορές ως ποσοστό της προστιθέμενης αξίας) από 59,5% το 1982 μειώθηκε σε 54,7 το 1997 (ΟΟΣΑ, 1997).

οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας από 18,93% του ΑΕΠ το 1991 αυξήθηκαν στο 20,20% του ΑΕΠ το 2000 (Κοινωνικός Προϋπολογισμός). Έτσι η αύξηση κατά 1,3 εκατοστιαίες μονάδες τη δεκαετία του 1990 στην Ελλάδα διατήρησε τη χώρα μας στη 12η θέση μεταξύ των 15 κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου ο μέσος όρος των αντίστοιχων δαπανών κοινωνικής προστασίας βρίσκεται στο επίπεδο του 25% του ΑΕΠ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

το 50% των συνταξιούχων της χώρας βρίσκεται στην κατηγορία των κατώτατων ορίων συντάξεων (μέχρι 120.000 τον μήνα). Στην περίπτωση του ΙΚΑ παρατηρούμε ότι το 69,9% των συνταξιούχων του, βρίσκεται στο επίπεδο των κατώτατων ορίων συντάξεων.

Όμως παρά αυτά τα εισοδηματικά και κοινωνικά δεδομένα που κατά κύριο λόγο δυσχεραίνουν την αναπαραγωγή της μισθωτής εργασίας στην Ελλάδα, ο ΟΟΣΑ με την πρόσφατη έκθεσή του "Οικονομικές επισκοπήσεις 1996-1997, Ελλάδα. Ειδικό κεφάλαιο για την κοινωνική ασφάλιση" αλλά και η Έκθεση της Τράπεζας Ελλάδος, έτους 1999 (σελ. 208) θεωρούν ότι το σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων (ΣΚΑ) είναι γενναιοδωρο και ως εκ τούτου, κατά την άποψή τους, υπάρχουν περιθώρια περιορισμού των υποχρεώσεων του προς τους ασφαλισμένους και συνταξιούχους, το σύνολο των οποίων, σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (σελ. 28) "η παρούσα αξία των καθαρών δαπανών για συντάξεις σε σχέση με το ΑΕΠ, εκτιμάται σε 196% του ΑΕΠ του 1994" και σύμφωνα με την Έκθεση της Τράπεζας Ελλάδος εκτιμάται σε 150% του ΑΕΠ του 1998.

Ειδικότερα, η σύσταση "περιθωρίων περιορισμού των υποχρεώσεων του ΣΚΑ προς τους ασφαλισμένους και συνταξιούχους", εάν τεθούν υπό το πρίσμα των προαναφερόμενων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κοινωνικής σφαίρας της ελληνικής οικονομίας, θα σημαίνουν χωρίς αμφιβολία επιδείνωση της κατάστασης των εργαζομένων και συνταξιούχων, αύξηση του αριθμού των ελλήνων που θα ζουν κάτω από το όριο φτώχειας και διάβρωση της κοινωνικής συνοχής.

Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι επτά χρόνια μετά την ψήφιση των νόμων 1902/90 και 2084/92 είμαστε μάρτυρες όχι μόνο του κοινωνικού αλλά και του χρηματοδοτικού αδιεξόδου των πολιτικών μείωσης των παροχών.

Οι παρατηρήσεις αυτές σημαίνουν ότι η απάντηση στην πρόκληση της ανταγωνιστικότητας και στην εξυγίανση των οικονομικών της κοινωνικής ασφάλισης, δεν είναι η μείωση του κόστους εργασίας και η απορρύθμιση του συστήματος κοινωνικής προστασίας αλλά η αύξηση της παραγωγικότητας και της απασχόλησης καθώς και η βελτίωση των ποιοτικών διαστάσεων της παραγωγικής διαδικασίας.

Η σύγχρονη έρευνα στην Ελλάδα και το εξωτερικό στην οποία ο ΟΟΣΑ, το 1999 αποδεικνύει ότι οι επιδόσεις των χωρών με το υψηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας παραμένουν υψηλές σε διεθνές επίπεδο, ενώ σε χώρες με χαμηλό επίπεδο μισθών ή με την εφαρμογή πολιτικών την τελευταία δεκαετία μείωσης των πραγματικών μισθών, κατάρτησης της Εθνικής Γενικής Συλλογικής σύμβασης εργασίας, μείωσης των κοινωνικών δαπανών και προώθησης της ευελιξίας στην αγορά εργασίας, οι επιδόσεις τους δεν παρουσίασαν καμία ιδιαίτερη βελτίωση στο επίπεδο της απασχόλησης και της ανταγωνιστικότητας.

Είναι επίσης ενδιαφέροντα τα συμπεράσματα μίας πρόσφατης έρευνας (Ian Gough, 1998) σύμφωνα με τα οποία το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο δεν επηρεάζει αρνητικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ούτε την κερδοφορία (35 Ιαπωνία, 29 ΗΠΑ, 29 Ε.Ε., ως λόγος μικτών κερδών/ΑΕΠ βιομηχανίας 1989-1993).

Αντίθετα το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο διατηρεί ένα επίπεδο κοινωνικής συνοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αφού χωρίς την σημερινή κατάσταση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, 40% των νοικοκυριών δηλ. 150 εκατ. άτομα θα ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ με τη λειτουργία τους 100 εκατ. άτομα στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν ξεπεράσει το όριο φτώχειας (H. Lourdelle, 1999). Κατά συνέπεια αποδεικνύεται με τον πιο σαφή τρόπο ότι στη σημερινή Ελλάδα και Ευρώπη δεν υπάρχουν περιθώρια περιορισμού των υποχρεώσεων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης προς τους ασφαλισμένους και συνταξιούχους.

Γεννιέται όμως το ερώτημα: ποιες προοπτικές διαγράφονται για το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση;

Καταρχήν το ΙΝ.Ε/Γ.Σ.Ε.Ε.-ΑΔΕΔΥ αναζητώντας το αναλογιστικό ισοζύγιο του συνταξιοδοτικού συστήματος (κυρίας και επικουρικής ασφάλισης) στην Ελλάδα, το προσδιόρισε, με τη βοήθεια ενός μαθηματικού υποδείγματος, στο 127,6% του ΑΕΠ του 1998 (βλ. Έκθεση για την Ελληνική οικονομία και την απασχόληση, Αθήνα 1999, σελ. 153-154).

Παράλληλα, από άλλες προσομοιώσεις που εκπόνησε ο ΟΟΣΑ (1994) για άλλες χώρες, προκύπτει ότι το αναλογιστικό ισοζύγιο του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος ανέρχεται σε 102% του ΑΕΠ για την Γαλλία, 153% του ΑΕΠ για το Βέλγιο και 109% του ΑΕΠ για την Πορτογαλία.

Έτσι, προκύπτει ότι το αναλογιστικό ισοζύγιο του συνταξιοδοτικού συστήματος στην Ελλάδα, δεν είναι από τα υψηλότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αναφορικά με την στρατηγική αναμόρφωση του ΣΚΑ το ζητούμενο δεν είναι η μείωση των παροχών αλλά η αύξηση της απασχόλησης (η συμβολή της ανεργίας στην χρηματο-οικονομική ανισορροπία του ΣΚΑ, είναι πολύ μεγαλύτερη των δημογραφικών εξελίξεων) και η δημιουργία ενός κεφαλαιακού αποθέματος το οποίο θα διευρύνει το ενεργητικό της κοινωνικής ασφάλισης προκειμένου αυτή να είναι σε θέση να εξασφαλίσει τις παροχές του μέλλοντος. Αξίζει να σημειωθεί, ότι πριν δέκα χρόνια όπου στην Ευρωπαϊκή Ένωση το ποσοστό απασχόλησης ήταν 70% του πληθυσμού της χώρας, η χρηματοοικονομική κατάσταση της κοινωνικής ασφάλισης ήταν σε πολύ καλύτερο επίπεδο απ' ότι σήμερα όπου το ποσοστό απασχόλησης είναι 61,1% και στην Ελλάδα είναι 54,8% του πληθυσμού. Η υλοποίηση του στρατηγικού αυτού στόχου προϋποθέτει αναγκαίες διαρθρωτικές παρεμβάσεις στις θεμελιακές πτυχές του ΣΚΑ (οργάνωση, λειτουργία, δημογραφία, χρηματοδότηση, παροχές, Εθνικο-Ευρωπαϊκό, κοινωνικό-ιδιωτικό κερδοσκοπικό).

Συγκεκριμένα:

1. Στο επίπεδο οργάνωσης και λειτουργίας του ΣΚΑ προτείνεται:

- Οργανωτική συγκρότηση του νέου ΣΚΑ με βάση την ενοποίηση ομοειδών ταμείων, (ύστερα από μελέτη και κοινωνικό διάλογο) έτσι ώστε όλοι οι εργαζόμενοι του κλάδου να υπάγονται σε ένα ασφαλιστικό φορέα.
- Διαμόρφωση νέου λειτουργικού προτύπου με κυρίαρχους πόλους τη δημόσια (ΝΠΔΔ) για την κύρια ασφάλιση και κοινωνική (ΝΠΙΔ μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα) για την επικουρική και εξ' άπαξ ασφάλιση.
- Ενίσχυση της διαχειριστικής αυτοτέλειας των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης και αποτελεσματική αξιοποίηση των περιουσιακών τους στοιχείων (5,5 τρισ. δρχ., 2000).
- Χρήση πληροφοριακών μέσων στη διοίκηση και λειτουργία της κοινωνικής ασφάλισης με παράλληλη ανάπτυξη πολιτικής προσωπικού στα ασφαλιστικά ταμεία, με την Υγεία και την Πρόνοια στην κατεύθυνση εξυπηρέτησης των ασφαλισμένων και απορρόφησης, στο βαθμό που την αφορά, της ανεργίας.

2. Στο επίπεδο της χρηματοδότησης απαιτείται:

- Άμεση ρύθμιση των χρεών, ως βασική προϋπόθεση δημιουργίας κεφαλαιοποιητικών στοιχείων.
- Ενίσχυση των χρηματο-οικονομικών του ΙΚΑ-TEAM.
- Αναδιάρθρωση της κεφαλαιακής βάσης της ΚΑ (π.χ. νέοι πόροι διαμέσου της τριμερούς χρηματοδότησης, αξιοποίηση αποθεματικών) προκειμένου να δημιουργηθεί η βάση για συνύπαρξη του διανεμητικού και κεφαλαιοποιητικού συστήματος. Σημειώνουμε, από τη μελέτη της σχέσης της κρατικής επιχορήγησης προς το σύνολο των εσόδων του ΙΚΑ από εισφορές, προκύπτει ότι από 37% που ήταν η σχέση αυτή το 1990, μειώθηκε το 1997 στο 21%. Οι πόροι θα πρέπει να διασφαλιστούν διαμέσου της φορολογικής μεταρρύθμισης από την άμεση φορολογία της μη μισθωτής εργασίας που φοροδιαφεύγει και εισφοροδιαφεύγει μέσω και της παραοικονομίας. Σημειώνουμε ότι η εισφοροδιαφυγή το 1999 ανήλθε στο ποσό των 400 δισ. δρχ.
- Αύξηση των δαπανών κοινωνικής πολιτικής προκειμένου αυτή στο μέλλον να χρηματοδοτείται από τον κρατικό προϋπολογισμό και όχι από τον προϋπολογισμό των ασφαλιστικών ταμείων. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ενίσχυση της αναδιανομής του εισοδήματος αντί να γίνεται στο εσωτερικό του ΣΚΑ, πλήττοντας έτσι την ανταποδοτικότητα, θα γίνεται στο εσωτερικό της ελληνικής οικονομίας.
- Ένταξη στην Κοινωνική Ασφάλιση του 25%-30% των ανασφάλιστων Ελλήνων και αλλοδαπών εργαζόμενων στη χώρα μας.

3. Στο επίπεδο των παροχών απαιτείται:

- Επέκταση, βελτίωση και εκσυγχρονισμός του επιπέδου των παροχών.
- Εκσυγχρονισμός της διαδικασίας απονομής των παροχών.
- Άρση των ανισοτήτων των παροχών.
- Άμεση αντιμετώπιση των προβλημάτων που έχουν οι συνταξιούχοι, γιατί όπως προαναφέρθηκε το επίπεδο σύνταξης του 50% του συνολικού αριθμού των συνταξιούχων στην Ελλάδα, βρίσκεται στο επίπεδο των κατώτατων ορίων συντάξεων.
- Άμεση λήψη ειδικών μέτρων για την αντιμετώπιση των οξυμένων προβλημάτων και βελτίωση του επιπέδου ζωής των κοινωνικά αποκλεισμένων και των ανέργων.

4. Στο επίπεδο σχέσης ανάμεσα στο κοινωνικό και το ιδιωτικό απαιτείται, καθώς το δεύτερο διογκώνεται σε βάρος του πρώτου και μάλιστα πολλές φορές αξιοποιεί τις υπάρχουσες δημόσιες υπηρεσίες υγείας και ασφάλισης (120 δισ. δρχ. από τροχαία ατυχήματα επιβαρύνουν το ΙΚΑ, ενώ θα έπρεπε μεγάλο μέρος τους να καλύπτεται από τις ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρίες) να αποσαφηνιστεί ο ρόλος της ιδιωτικής κερδοσκοπικής ασφάλισης ως ανταγωνιστικός της επικουρικής ασφάλισης με σαφείς υποχρεώσεις και εγγυήσεις για την κάλυψη των υποχρεώσεών τους απέναντι στους ασφαλισμένους (έλεγχος πόρων) κάτι που σήμερα λειτουργεί υποβαθμισμένα με ανυπολόγιστους κινδύνους. Επίσης θα πρέπει να διακοπεί η πριμοδότηση της ιδιωτικής κερδοσκοπικής ασφάλισης μέσω φορολογικών και άλλων κινήτρων.

5. Στο επίπεδο της σχέσης ανάμεσα στο εθνικό και το ευρωπαϊκό, θα πρέπει:

- Να αποτραπούν οι πολιτικές περιορισμού ή συρρίκνωσης και αποσύγκλισης των εθνικών ΣΚΑ και να τεθούν όροι για τη διαμόρφωση ενός ευρωπαϊκού ΣΚΑ με εναλλακτικούς τρόπους οργάνωσης, λειτουργίας και χρηματοδότησης.
- Η προώθηση των ευρωπαϊκών συγκλίσεων στο ΣΚΑ θα συμβάλλει στην αποτελεσματική και ενιαία αντιμετώπιση του προβλήματος της κοινωνικής αναπαραγωγής των εργαζομένων και της εργατικής τους δύναμης, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στην επιλογή μόνιμων και ενιαίων πόρων για την περαιτέρω χρηματοδότηση της κοινωνικής ασφάλισης παίρνοντας υπόψη τα νέα δεδομένα (ανεργία, παραγωγικότητα, γήρανση, κ.λπ.) καθώς και στον προσδιορισμό του επιπέδου των παροχών σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Πράγματι προς την κατεύθυνση αυτή, (A. Dantec - F. Pelgrin, 1998), παρά το γεγονός ότι μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης των κρατών - μελών παρατηρούνται ορισμένες διαφοροποιήσεις, εντούτοις οι συγκλίσεις που υπάρχουν σε σημαντικές πτυχές της κοινωνικής ασφάλισης (επίπεδο δαπανών 28% του ΑΕΠ, ύπαρξη διμερών κρατικών συμφωνιών κοινωνικής ασφάλισης μεταξύ των κρατών - μελών, ποσοστό αναπλήρωσης εισοδήματος 60%-80% των συντάξιμων αποδοχών, αναδιανεμητικότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, όρια ηλικίας συνταξιοδότησης 60 γυναίκες και 65 άνδρες κ.λπ.) συγκροτούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού μοντέλου κοινωνικής ασφάλισης.

Όμως παρά όλα αυτά σε ορισμένες άλλες πτυχές των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης απαιτούνται κάποιες αλλαγές για την ολοκλήρωση των συγκλίσεων όπως για παράδειγμα την Οργάνωση του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος (συγκρότηση σε δύο πυλώνες (Ευρωπαϊκή κύρια ασφάλιση και ευρωπαϊκή επικουρική ασφάλιση), την αυτόνομη διοίκηση της κοινωνικής ασφάλισης, την αυτοτελή και αποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων της καθώς και την τυπολογική επιλογή του ευρωπαϊκού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ανάμεσα στο Ομοσπονδιακό (Σουηδία, Δανία), το Κορπορατίστικο (Γερμανία-Αυστρία), το φιλελεύθερο (Αγγλία) και το λιγότερο ανεπτυγμένο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα, Πορτογαλία).

Μια άλλη προοπτική που θα συνέβαλε στην παραπέρα υποβάθμιση της κοινωνικής ασφάλισης, θα καθιστούσε την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση εφιάλη των πολιτών των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.